

NIĞDE/BOR HAMAMLARI

Mesut DÜNDAR*

Özet

Karamanoğulları hakimiyetinden itibaren büyük bir mimari gelişim gösteren Bor'da, biri Karamanoğulları, diğeri Osmanlı eseri iki adet büyük hamam inşa edilmiştir. Eski Hamam (İbrahim Bey Hamamı) adlı bina 1460 yılı veya daha öncesine, Yeni Hamam (Sokullu Mehmed Paşa Hamamı), 1575-80 yıllarına aittir. Türk hamam mimarisindeki çifte hamam geleneğinde erkekler kısmının kadınlar kısmına oranla daha büyük ölçüde yapılması ve kadınlar girişinin geriye çekilmesi bu hamamlarla da sürdürülmüştür. Her iki hamam da bir eksen boyunca sıralanan soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve su deposu mekânlarına sahip birer çifte hamam olarak inşa edilmiştir. Ancak Eski Hamam'daki erkekler kısmına ait soyunmalık ile ılıklik bir "aralık" bölümü yerleştirilerek birbirinden ayrılmıştır. Hamamların plan tipolojisi bakımından en önemli mekânını oluşturan sıcaklık, Yeni Hamam'ın her iki kısmı ile Eski Hamam'ın erkekler kısmında haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli inşa edilmiş; Eski Hamam'ın kadınlar kısmında dikdörtgen planlı bir mekân ve iki yanına bitişik halvet hücrelerine yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Niğde, Bor, Hamam, Karamanoğlu, Osmanlı, İbrahim Bey, Sokullu Mehmed Paşa, Anadolu

Abstract

The city which showed a big architectural improvement after coming into domination of Karamanoğulları, also continued that rise in Classic Ottoman period. Two baths were built in the city due to that improvement. Karamanoğlu İbrahim Bey had the first of them, which is known as Old Bath (İbrahim Bey Bath), built in 1460s. The construction was built as double bath which is formed of two separate

---

*Araş.Gör., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

buildings for men and women that is adjacent together on a specific axis arrangement. Both of the sections consist of soyunmalık (apoditerium), ılık (tepidarium) and sıcaklık (caldarium), and water warehouse adjacent with sıcaklık which line up on the same axis. Differently, an interval given place between soyunmalık and sıcaklık for men. Sıcaklık, which is the most important place of the Turkish baths, was built as crosslike four eyvan (eiwan) and corner halvet (sudatorium) in men section, and halvet which is lined on both sides of a rectangle place in women section. The second construction known as New Bath (Sokullu Mehmet Paşa Bath) was built between 1575-80. Like the first one the New Bath was also built as double bath which is formed of two separate buildings for men and women that is adjacent together on a specific axis arrangement. Both of the sections consist of soyunmalık, ılık and sıcaklık, and cistern adjacent with sıcaklık which lines up on the same axis. Sıcaklık was arranged as crosslike four eiwan and corner celled. Women section of double bath built New and Old baths kept smaller in comparison with men section and their entrance was pulled back considering women priva. Both of the baths located in Bor, reflect all of the characteristics of classic Turkish baths with architectural and other peculiarities.

Key words: Karaman Emirates, Ottoman, Old Bath, New Bath, Turkish Bath, Double Bath, Niğde, Bor.

Niğde'nin küçük bir ilçesi olan Bor'un tarihi geçmişinde¹, Türk hakimiyetine ne zaman girdiği bilinmemektedir. Anadolu Selçuklu Devleti sınırları içerisinde II.Kılıç Arslan (1155-1192) döneminden itibaren yer alan Bor ve çevresinin, bir süre Karamanoğulları ve Osmanlılar arasında el değiştirdikten sonra 1470-71 yıllarında kesin olarak Osmanlılara bağlandığı görülmektedir.

Bor'un kentsel gelişmesi ve imar faaliyetleri Türkler'le başlamakla birlikte Karamanoğulları öncesi hakkında yeterli bilgi yoktur. Karamanoğulları devrinde, imar bakımından özellikle 15.yy başlarında gelişme gösteren Bor, Sokullu Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde asıl büyük atılımı yaparak 1584 yılında kasaba statüsüne kavuşmuştur². Bu gelişmelere bağlı

¹Niğde ve Bor tarihi için bkz., A. Galanti, **Niğde ve Bor Tarihi**, İstanbul 1951; W.M. Ramsay (Çeviren:M. Pektaş), **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, İstanbul 1960; M.H. Yinanç, **Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri**, İstanbul 1944; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1971; Şikari (Neşr: M.M. Koman), **Karaman Oğulları Tarihi**, Konya 1946; İ.H. Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1984; aynı yazar, **Osmanlı Tarihi**, C.1, Ankara 1972; M.C.Ş. Tekindağ, "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında", **İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi**, C.XIII, S.17-18, İstanbul 1962, s.43-76.

²M. Korkmaz, "**Şer'îye Sicillerine Göre**" XVII. Yüzyılda Bor'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (H.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1995, s.17; M. Oflaz, **16**.

olarak şehirde birçok yapı yanı sıra Eski Hamam (İbrahim Bey Hamamı) ve Yeni Hamam (Sokullu Mehmed Paşa Hamamı) adıyla bilinen iki büyük bina inşa edilmiştir.

Eski Hamam (İbrahim Bey Hamamı)

Çarşı Mahallesi'nde, Niğde Caddesi kenarında, batıya meyilli bir arazi üzerindedir. Arazinin eğim ve yol kotundan dolayı, hamamın zemin seviyesi aşağıda kaldığı için kapı açıklıklarına merdivenle inilmektedir.

Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırıldığı düşünülen hamamın kesin inşa tarihi belli değildir. Mevcut bilgilere göre İbrahim Bey'in 1447 yılına ait vakfiyesinde adı geçmemekte³; ilk defa, kendisinin ayanı Hoca Mahmud'un vakfiyesine kayıtlı vakıf gelirleri içerisinde yer almaktadır⁴. Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in 1465 yıllarına ait ilave vakfiyesinde de, kadın ve erkekler için Bor Kasabası'nda bir çiftte hamam yaptırdığı kayıtlıdır. Şer'îye sicil kayıtlarının bir kısmında ise bu binanın 1529-30 yıllarında "...Larande İbrahim Bey İmaretine vakfolunan hamam..", veya "...Hoca Mahmud Türbesi'ne vakfolunan hamam..." adıyla kiralandığı görülmektedir⁵. Daha sonra, 1539 yılında Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa vakıfları arasına alınarak tescil edildiği öğrenilmektedir. Bu bilgiler ışığında Hoca Mahmud Vakfiyesi'nde zikredilmesi ile 1460 yılı veya daha öncesinde Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırıldığını; Hoca Mahmud'un ölümünden sonra, İbrahim Bey vakıflarına intikal ederek 1465 yılına ait vakfiyesine kaydedildiğini düşünmekteyiz. Elimizdeki kaynaklara göre, 1555 tarihli vakfiyeden anlaşıldığı üzere Ramazanoğlu Piri Mehmet Paşa⁶

Yüzyılda Niğde Sancağı (A.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1992, s.42.

³Karamanoğlu İbrahim Bey'in, Karaman'daki imaretine ait altı vakfiyesi bulunmaktadır. Bunların ikisi 1432, diğerleri sırası ile 1440, 1446, 1447 ve 1465 tarihlidir. Sonuncusu olan 1465 yılına ait vakfiye İbrahim Bey'in ölümünden sonra düzenlenmiştir. Geniş bilgi için bkz., İ.H. Uzunçarşılı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmaretine Vakfiyesi", **Belleten**, C.I, S.1, Ankara 1937, s.56-144; İ.H. Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Abideleri**, İstanbul 1967, Konyalı., a.g.e., s.421.

⁴Hoca Mahmud'un, "*Larande de Hoca Mahmud Dar-ül-huffaz'ı vakfi*" başlığı altındaki söz konusu vakfiyesinde Bor hamamının 10 hissesinden 6 hissenin vakfedildiği görülmektedir; bkz., Konyalı, s. 311,637

⁵Korkmaz, a.g.t., s.56'dan naklen BŞS 377, s.25,41.

⁶Tarihimizde çok bilinen ve yaklaşık aynı dönemlerde yaşamış iki Piri Mehmed Paşa vardır. Bunlardan birisi Cemâleddin Aksarayî torunlarından olup Yavuz Selim ve Kanûnî Süleyman dönemlerinde Sadrazamlık yapmıştır. Bkz., Y. Küçükdağ, **Veziir-i âzam Piri Mehmed Paşa**, Konya 1994; Ş.Turan, "Piri Mehmed Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul 1988, s.559-561; Mehmed Süreyya (Yay. Haz. N. Akbayar-S.A. Kahraman), **Sicill-i Osmanî**, C.4, İstanbul 1996, s.1335. Bor'daki hamam vesilesiyle adı geçen ise Ramazanzade Halil Bey'in oğlu olan Piri Mehmed Paşa'dır (1517-1568). Yavuz Selim zamanında 'Paşalık' unvanı

tarafından geniş çaplı bir tamirat yaptırılmış⁷; ayrıca 1621-22⁸ ve 1908 yıllarında da onarımlar geçirmiştir⁹. Son olarak V.G.M. tarafından 1988 senesinde restorasyon çalışmalarına başlandığı bilinmektedir¹⁰.

Eski Hamam kuzey-güney aksı boyunca uzanan prizmal bir kütle ile batısı erkekler, doğusu kadınlar kısmı olmak üzere inşa edilmiş bir çifte hamamdır¹¹ (Çizim 1,2). Her iki kısmın mekânları da güneydeki girişten itibaren kuzeydeki külhana doğru peş peşe sıralanmış ve kuzeye külhane yerleştirilmiştir. Erkekler kısmının mekânları *soyunmalık*, *aralık*, *ılıkık* ile dört eyvanlı ve köşe halvetli *sıcaklıktan* oluşur¹². Daha küçük boyutlara sahip kadınlar kısmı mekânları, *soyunmalık*, *ılıkık* ve beş hacimli *sıcaklık* ile

---

verilerek Adana Beyliği'ne atanmıştır. 1520'de Adana valisi olan Pirî Mehmed Paşa 1568'deki vefatına kadar üç kez Adana, iki kez Şam Valiliği'nde bulunmuştur; daha geniş bilgi için bkz., Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, s.1335; F. Sümer, "Ramazanoğulları", **İslam Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul 1988, s.613-620 (618); E. Kartekin, **Ramazanoğulları Beyliği Tarihi**, İstanbul 1979, s.71-75.

⁷Y. Kurt, "Ramazanoğullarının Vakıfları", **X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C.III, Ankara 1991, s.1013-1034 (s.1029); M. Özkarcı, "Niğde-Borda Karamanoğulları Beyliği Mimari Eserleri", **VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya 1997, s.171-225 (185). Ramazanoğlu Pirî Mehmet Paşa'nın 1555 tarihli vakfiyesine göre yenilenircesine tamir ettirilen hamam bundan dolayı olsa gerek 1620 tarihli sicil kaydında "...Piri Paşa Hamamı...", 1621-22 yıllarına ait sicil kayıtlarında da "...Piri Paşanın inşa ettirdiği hamam..." ifadeleriyle yer almıştır; bkz., Korkmaz, **a.g.t.**, s.56'dan naklen BŞS 378, s.61.

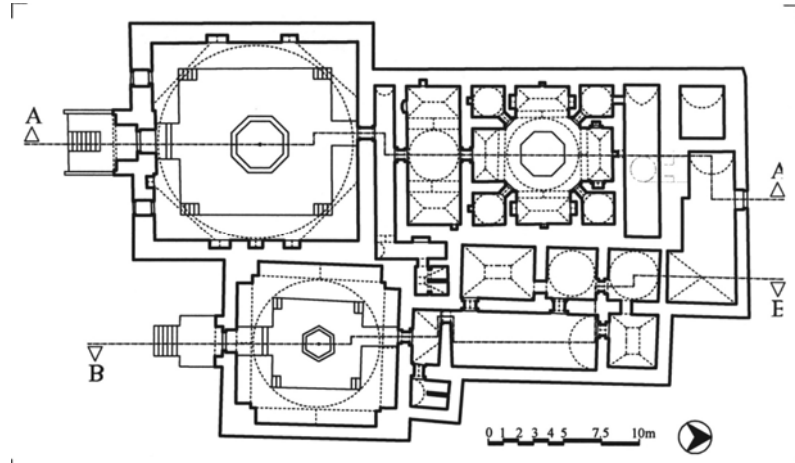
⁸Korkmaz, **a.g.t.**, s.57'den naklen BŞS 378, s.46,97,128.

⁹Piri Zade Esat Bey'in Bor'daki hamamlarla ilgili H.1326/M.1908 tarihli methiyesinde, her iki hamamında tamir ettirildiği belirtilmektedir; bkz., R. Önen, "Bor Hamamları ve Piri Zade Esat Bey'in Methiyesi", **Yeşil Bor Gazetesi**, 3.7.1950, s.2.

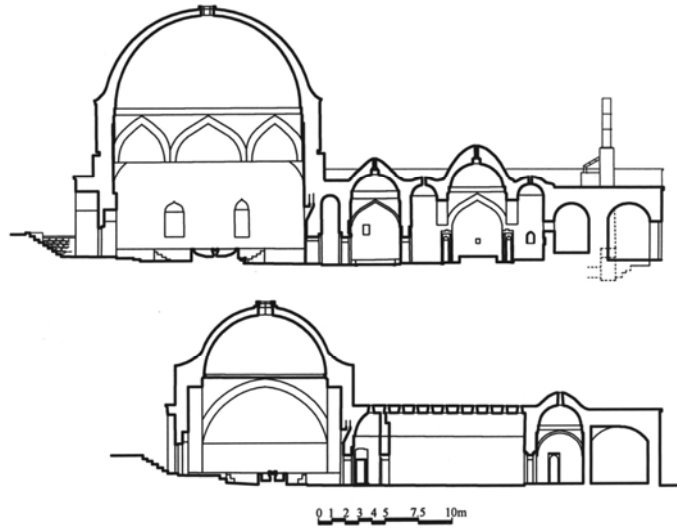
¹⁰Restorasyon çalışmaları doğrultusunda, cephe duvarlarındaki aşınan taşlar yenilenmiş; soyunmalıkların kubbeleri kiremitlerle, diğer örtü sistemleri betonla kaplanmış; iç mekânında da duvarlar ve örtü sistemleri sıvanarak badana edilmiş; seki ve kurna düzenleri yeniden şekillendirilmiş; soyunmalık sekilerine ahşap kabinler yerleştirilmiş; zemin ve duvarlardaki mermer kaplamalar yenilenmiştir; V.G.M., Abd. Yp. İş. Da. Bşk. Arşivi, **Dosya No:51.03.01/16**.

¹¹Belirli bir eksen düzenlemesinde birbirine bitişik erkekler ve kadınlar için iki binadan oluşan çifte hamam geleneği Türk hamamlarının önemli bir özelliğini oluşturmaktadır. Anadolu'da bilinen en eski çifte hamamları Kayseri Külük ve Sultan hamamları oluşturmaktadır; bkz., Y. Önge, **Anadolu'da XII-XIII Yüzyıl Türk Hamamları**, Ankara 1995, s.12; aynı yazar, "Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1**, İstanbul 1988, S.403-428 (404); S. Eyice, "Hamam", **İslam Ansiklopedisi**, C.15, İstanbul 1997, s.402-430 (422).

¹²Türk hamamlarının bölümleri için bkz., K.A. Aru, **Türk Hamamları Etüdü**, İstanbul 1949, s.32-40; A.S. Ülgen, "Hamam", **İslam Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul 1986, s.174-178; H. Glück, "İslam Hamamının Menşei ve Tekâmülü", **Türk Yurdu**, C.5, S.27, İstanbul 1927, s.269-279; K. Klinghardt, **Türkische Baeder**, Stuttgart 1927, s.23; Önge, **a.g.m.**, s.407-412; aynı yazar, **a.g.e.**, s.19-41.

Çizim 1: Eski Hamam Planı (V.G.M. Arşivi'nden düzeltilerek).

Çizim 2: Eski Hamam A-A ve B-B kesiti (V.G.M. Arşivi'nden düzeltilerek).

düzenlenmiş; hamamın su deposu, erkekler kısmı sıcaklığı ile külhan arasında yer almıştır.

İnşa malzemesi, tuğla, kaba yonu, moloz ve düzgün kesme taşlar ile mermerdir; örtü sistemi, kurşun levha ve oluklu kiremitlerle kaplanmıştır. Taş, dış duvarlarda; tuğla, örtü sistemi ile saçaklar, kemerler ve iç duvarlarda; mermer, dış kapı ve pencere açıklıklarını kuşatan lento, söve ve kemer örgüleri ile sınırlı olarak az miktarda kullanılmıştır.

Hamamın soyunmalık mekânlarına ait birer kubbeyle örtülü kübik görünümlü iki büyük kütlede güneydoğudaki erkekler, güneybatıdaki kadınlar kısmınıdır (Resim 1). Daha büyük boyutlara sahip erkekler soyunmalığı batıya doğru taşınılıdır. Kadınlar kısmı soyunmalığı ise güneyde geriye çekilerek¹³ doğu tarafta taşınılı yerleştirilmiştir. Her iki soyunmalıktan kuzeye doğru uzanan daha basık görünümlü bir kütle halindeki diğer mekânlardan da külhan ve buna bitişerek kuzeybatı köşede yapılmış küçük bir su deposu, batı cephede erkekler kısmı ile aynı hizayı devam ettirerek kuzeye taşmaktadır. Binanın doğu tarafında, kadınlar kısmına ait sıcaklık ve soyunmalık kütleleri farklı hizalarda bulunduğu için, iki kütlelerin birleşmesiyle ortaya çıkmış kuzeydoğu iç köşede de, soyunmalığa göre güney cephesi biraz geriye çekilerek yerleştirilen oldukça küçük bir taşınılı vardır.

Resim 1-Eski Hamam, güney cephe.

Hamamın erkekler kısmı soyunmalık kütlelerinin 1/3 oranındaki üst bölümü dört yönden de biraz geri çekilip çepeçevre daraltılarak cepheleri iki kademeli yapılmıştır (Resim 2). Duvar kalınlıkları farkından doğmuş kademe hattı, kurşun levhayla kaplı yatay bir silme gibi bütün cepheleri baştan başa dolanmaktadır. Üst kademenin cepheleri hizasında yükselen

¹³Çifte hamamlarda genellikle kadınlar kısmı erkekler kısmına oranla daha küçük tutulmuş ve kadınlara ait giriş cephesi geriye çekilmiştir; bkz., Önge, **a.g.m.**, s.404.

onikigen planlı prizmal kasnak, köşeleri ikişer pahla ortaya çıkmış ve yüzeysel çıkıntılı iki sıra taş örgüden ibaret saçak hattı ile sınırlandırılmıştır. Üst kütle için kasnak haricindeki üçgene benzer planlı dört bölümü, duvar yüzünden biraz taşan üst üste kademeli iki sıra halinde tuğla saçak firizi ile sınırlandırılmış oluklu kiremitlerle kaplı birer çatıyla örtülmüştür. Kasnağa oturan esas örtü sistemi, zirvesine aydınlık feneri yerleştirilmiş, kiremitlerle kaplı büyük bir kubbedir. Kasnak köşelerinden aydınlık fenerine uzanan mahya kiremitleri sıralarının yükseltileleri ile kubbe yüzeyi oniki dilime ayrılmıştır. Kadınlar kısmı soyunmalık kütle de aydınlık feneri bulunan tek kubbeyle örtülüdür. Batı yanı erkekler kısmı soyunmalığına yaslandığı için sadece öbür cepheleri görülebilen kubbe kasnağı sekizgen planlı gövde ile beden duvarları hizasından yükselmekle birlikte diğerine göre oldukça kısadır ve duvar yüzünden biraz taşan üst üste iki sıra tuğla saçak firizi kademeleriyle sınırlandırılmıştır. Kubbe yüzeyi, kasnak köşelerinden aydınlık fenerine kadar sıralanan mahya kiremitlerinin yükseltileleri tarafından sekiz dilime ayrılmıştır. Kübik kütle için kasnak dışındaki üçgen planlı dört bölüm de, duvar yüzünden biraz taşan üst üste iki sıra halinde kademeli tuğla saçak firiziyle sınırlandırılmış ve oluklu kiremitlerle kaplı birer çatıyla örtülmüştür.

Resim 2-Eski Hamam, erkekler kısmı.

Hamamın güney cephesinde, erkekler ve kadınlar kısmı soyunmalıkları arasında, dışa doğru taşıntılı birer kapı kütle bulunmaktadır. Erkekler kısmı kapısının iki yanına boyuna dikdörtgen biçimi birer pencere simetrik düzende yerleştirilmiştir. Pencere açıklıkları yekpare düzgün kesme blok mermerden lento ve sövelerle çerçevelenmiş; tuğla örgü teğetli kemerle kuşatılan yüzeysel derinliğe sahip alınlıklarının örgüsünde tuğla ve taş kullanılmıştır. Yolun zamanla yükselmesi sonucu, pencere açıklıklarından batıdaki tamamen, doğudaki kısmen kapanmış ve bundan dolayı iç kısımlarına da ince birer duvar örülmüştür. Soyunmalıkların kuzeyindeki diğer mekânlara ait kütle basık görünüşlüdür ve kaba yonu taşla örülen beden duvarlarının devamı olarak yükselen yüzeysel çıkıntılı bir saçak firizi

ile sınırlı parapet duvarları tarafından perdelenmiş örtü elemanları, görülebilen üst kısımlardan anlaşıldığına göre kurşun levhalarla kaplıdır (Resim 3).

Resim 3-Eski Hamam, örtü sistemleri.

Erkekler Kısmı

Eski Hamam erkekler kısmına giriş sağlayan soyunmalık kapısına ait dışa taşınmış kütleli cephesi, profilli bir bordürle iki yan ve üstten çerçevelenmiş sivri kemerle düzenlenmiştir (Resim 4). Daha gerideki kapı açıklığı yekpare düzgün bloklar halinde mermer sövelere binen iki renk mermer blokların makara geçmesiyle örülmüş basık kemere sahiptir.

Resim 4-Eski Hamam, erkekler kısmı kapısı.

*Soyunmalık*¹⁴ mekânında kare planlı kübik hacimde kubbeye geçiş, cephesi sivri kemer görünüşlü büyük tromplarla sağlanmıştır. Mekânın ortasında sekizgen planlı prizmal bir havuz, kapı açıklıkları hariç duvar önlerinde çepeçevre dolanan sekiler üzerine oturtulmuş ahşap malzemeli bölmelerden oluşan geç dönemlere ait camekânlı soyunma kabinleri bulunur (Resim 5). Bunlardan dolayı ilk bakışta tamamı görülemeyen mekân duvarlarına güneyde bir, batıda iki, doğuda üç adet olmak üzere sivri kemerli dolap nişi, kuzeyde ise duvar aksına göre biraz batı tarafa aralık mekânının kapısı yerleştirilmiştir. Yarım daire şeklinde kemerli kapı açıklığı üzerinde üçgen biçimi bir kavsara gibi yükselen niş vasıtasıyla baca bağlantısı yapılarak soyunmalık mekânın havalandırılması da sağlanmıştır.

Resim 5-Eski Hamam, erkekler kısmı soyunmalık bölümü.

*Aralık*¹⁵, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planla soyunmalık mekânına bitişik uzanır ve doğu tarafı da, kuzeye doğru dar bir koridorla devam ederek “L” şeması oluşturur. Her iki bölümü de birer beşik tonozla örtülü bu mekânın kuzey duvarında aksın biraz batısına yerleştirilmiş sivri kemerli kapı açıklığı ile ılıklik bağlantısı sağlanmıştır. Doğudaki kısa kolda batı duvar aksına rastlayan aynalı kemere sahip bir niş vardır ve karşısındaki yarım daire kemerli kapı ile aynalı yarım tonozla örtülmüş iki gözden ibaret helaya mekânına geçilir.

¹⁴Boyutları açısından hamamların en büyük hacmine sahip soyunmalıklar; hamama gelen kişilerin soyunma ve dinlenme mekânıdır; genellikle ortasında bir havuz ve duvar kenarlarında boydan boya uzanan sekileri vardır. Bkz., Önge, **a.g.e.**, s.19-22; Aru, **a.g.e.**, s.32-35.

¹⁵Anadolu’daki 12-13. yüzyıl hamamlarının hemen hepsinde, soyunmalıktan soğukluğa geçişte bazen büyük, bazen de küçük boyutlu ve üstü tonoz veya kubbe ile örtülü ara mekân vardır ve bunlara “aralık” adı verilmektedir. Bir geçit olarak kullanılan bu mekânda kâğır veya ahşap bölmelerle ayrılmış tuvalet ve tıraşlık hacimleri de bulunmaktadır. Erken devir hamamlarının en önemli özelliklerinden bu mekân, giderek küçülmüş ve 16. Yüzyıldan itibaren tamamen kalkmıştır; karşılaştırınız, Önge, **a.g.m.**, s.408; aynı yazar, **a.g.e.**, s.22.

*Ilıklık*¹⁶, doğu-batı yönünde dikdörtgen planla uzanır (Resim 6). Örtü sistemi iki adet sivri kemerle üç bölüme ayrılarak, kare görünümlü orta kısmına pandantif geçişli bir kubbe, dikdörtgen görünümlü iki yanına birer tekne tonoz yerleştirilmiştir. Batı ve doğu duvarlarında dikdörtgen girintili, güney duvarında silindirik birer niş vardır; kuzey duvar ortasında yer alan yarım daire kemerli kapı ile sıcaklık girişi sağlanmıştır.

Resim 6-Eski Hamam, erkekler kısmı ılıklik bölümü.

Sıcaklık, dört ana yöndeki kenarları uzun, diğer dört kenarı oldukça kısa sekizgen planlı ve pandantifli kubbeye örtülmüş bir mekândır. Ortasına eşkenarlı sekizgen prizmal göbek taşı yerleştirilen merkezi konumlu bu mekânın uzun kenarlarına birer eyvan, kısa kenarlarına ise dört köşedeki halvetlere ait birer kapı açılmıştır (Resim 7). Merkezi mekân kenarlarına paralel dar-uzun dikdörtgen planlı ve birer tekne tonozla örtülü eyvanlar, bir basamak yüksekliğinde zemin seviyesine ve sivri kemerli birer cephe açıklığına sahiptir. Girişin eyvanı hariç, diğerlerinin üç duvarında da orta bölüme sivri kemerli birer niş yerleştirilmiştir. Ayrıca kuzey eyvanı arka cephe duvarındaki nişten biraz yukarıda, su deposu ile bağlantı sağlayan küçük bir açıklık vardır. Köşe halvetlerinin kapıları sivri kemerlidir. Kapı açıklıklarının bulunduğu pahlı birer köşe hariç, kare planlı sayılabilecek köşe halvetleri pandantif geçişli birer kubbeye örtülüdür. Halvet hücrelerinden güneybatı ve güneydoğu köşedekilerin güney duvarlarında birer niş; kuzeybatı köşedekinin kuzey duvarında ise su deposuyla bağlantı için küçük bir açıklık yapılmıştır.

¹⁶Sıcaklığa geçmeden önce vücudu alıştırmak ve dinlenmek amacıyla kullanılan ana mekânlardan biridir. Dinlenme için duvar kenarları boyunca sekiler yerleştirilmiştir. Geniş bilgi için bkz., Önge, a.g.e., s.22.

Resim 7-Eski Hamam, erkekler kısmı sıcaklık bölümü (V.G.M. Arşivi'nden).

Kadınlar Kısmı

Giriş cephesi orta bölümünde soyunmalık kapısına ait dışa taşıntılı kütle düz bir saçak profili ile üstten sınırlandırılmıştır ve ön yüzünde sivri kemerli büyük bir nişle kuşatılarak yerleştirilen açıklık vardır (Resim 8). Kapı açıklığının çerçevesi, dikdörtgen prizmal yan söveler ve hayli basık bir kemer görünüşündeki lento, yekpare birer mermer blok şeklinde kesilerek hazırlanmıştır. Lento üzerindeki düz kemer, gri renkli ve simetrik düzende geometrik hatlarla kesilmiş taş örgülüdür. Lento yukarısında bir dizi düz kesme taş, büyük bir mermer levha ve iki tarafına küçük birer kesme taş, kemer zirvesine kadar iki dizi kesme taş olmak üzere üst üste sıralanan örgü ile kapı alınlığı örülmüştür. Enine dikdörtgen biçimindeki büyük ölçülere sahip mermer levha adeta bir kitabelik gibi yerleştirilmekle birlikte herhangi bir yazı bulunmamaktadır.

Resim 8-Eski Hamam, kadınlar kısmı güney cephe.

Soyunmalık mekânı kare planlı kübik bir hacimdir ve dört yanı büyük birer sivri kemerle genişletilerek, pandantif geçişli bir kubbeye örtülmüştür (Resim 9). Ortasında sekizgen planlı prizmal bir havuz ve kapı önleri hariç duvarları çepeçevre dolanan sekiler vardır. Üç basamakla çıkılan sekilere ahşap malzemeli bölmelerden ibaret geç döneme ait camekânlı kabinler oturtulmuştur. Kuzey duvar aksının biraz batı tarafına sıcaklık mekânına açılan sivri kemerli kapı yerleştirilmiş ve bunun üst kısmı bir niş şeklinde yükseltilerek, sanki bir davlumbaz gibi baca bağlantısı da yapılarak soyunmalı mekânın havalandırması sağlanmıştır.

Resim 9-Eski Hamam, kadınlar kısmı soyunmalık bölümü.

Ilıklık, doğu-batı yönünde dikdörtgen planla uzanan yarım aynalı tonozla örtülü küçük bir mekândan ibarettir. Kuzey duvarının batı kenarı ile doğu duvarının kuzey kenarına sivri kemerli birer kapı yerleştirilmiştir. Doğudaki kapıdan beşik tonozla örtülü iki göz hela hacimlerine, kuzeydeki kapı vasıtasıyla ise sıcaklık mekânına geçiş sağlanmıştır.

Sıcaklık, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planla uzanır ve aynı doğrultuda bir beşik tonozla örtülmüştür (Resim 10). Batı yanında iki, kuzey yanında bir, kuzeybatı köşesinde bir olmak üzere dört adet halvet hücresi vardır. Halvet kapılarından ikisi batı duvarında, biri kuzey duvarındadır. Batı duvarın güney tarafındaki kapıdan dikdörtgen planlı, kuzey taraftaki kapıdan kare planlı birer halvete; kuzey duvarı batı tarafındaki kapıdan ise dikdörtgen planlı bir halvete geçilmektedir. Kuzey ve batıdaki dikdörtgen planlı halvetler birer aynalı tonozla; batıdaki kare planlı halvet ve kuzeybatı köşedeki kare planlı halvet ise pandantif geçişli birer kubbeye örtülüdür ve bu mekânlar sivri kemerli bir kapı ile birbirine bağlanmıştır. Batıdaki halvetler ile kuzey ve kuzeybatı köşedeki halvet mekânları sonradan açılmış birer kapı vasıtasıyla birbirine bağlantılı hale getirilmiştir¹⁷.

Hamamın sıcak su deposu, erkekler kısmı sıcaklığı ile külhan arasında dikdörtgen planla uzanır ve sivri beşik tonozla örtülüdür. Binanın kuzeybatı

¹⁷Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyon öncesi hazırlanmış rölöve çizimlerinde bu kapılar yer almamaktadır; bkz., V.G.M., Abd. Yp. İş. Da. Bşk. Arşivi, **Dosya No:51.03.01/16**.

köşesine konumlu soğuk su deposu ise daha enli fakat kısa boyda dikdörtgen planla yapılarak beşik tonozla örtülmüştür ve doğu yanında külhan vardır. Doğu-batı yönündeki dikdörtgen planlı bir mekândan ibaret külhan, kadınlar kısmı sıcaklık bölümü gerisinde de devam ederek bu mekânın ortasına kadar uzanır. Beşik tonozla örtülü mekânın kadınlar kısmı kuzeybatı köşe halveti hizasındaki bölümü güneye doğru genişletilerek yarım çapraz tonozla örtülmüştür.

Resim 10-Eski Hamam, kadınlar kısmı sıcaklık bölümü.

Yeni Hamam (Sokullu Mehmet Paşa Hamamı)

Çarşı Mahallesi'nde, Eski Niğde Caddesi ile İstasyon Caddesi'nin birleştiği, güneye hafif meyilli bir arazi üzerindedir. Arazinin eğimi ve yol kotundan dolayı, hamamın erkekler kısmı aşağıda kaldığı için kapı seviyesine merdivenle inilmektedir.

Kitabesi bulunmayan hamamdan Evliya Çelebi "...*Sokullu Mehmed Paşa Hamamı*...." olarak bahseder¹⁸. İnşa dönemi 15-16. yüzyıllar tarihlendirilmekte¹⁹, Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi dahilinde olduğu ve diğer binalarla birlikte 1574 yılı civarında yapılmış olabileceği ifade edilmektedir²⁰. Ancak, Sokullu Mehmet Paşa'nın 1574 yılı Nisan ayı sonlarına ait vakfiyesinde, "...*Karaman Vilayetinin Niğde Sancağına bağlı Bor'da, altında bezzazistan (bedesten) üstüne cami ve yanına da mektep yaptırdığı*..." belirtilmekle birlikte hamamın bahsi geçmemektedir²¹. Bazı

¹⁸Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C.3, İstanbul 1314, s.189.

¹⁹Bkz., A. Gabriel (Çev: A.A. Tütenk), *Niğde Türk Anıtları*, Ankara 1962, s.57; Galanti, *a.g.e.*, s.72.

²⁰M. Özkarcı, "Niğde-Bor Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi", *Bellekten*, C.LXIII, S.236, Ankara 1999, s.95-122 (s.3).

²¹Söz konusu vakfiyenin V.G.M., Abd. Yp. İş. Da. Bşk. Arşivi'ndeki (**Dosya No:51.03.01/2,17**) 2104 nolu defterin 442 saife 323'üncü sırasında kayıtlı zilhicce 981 tarihli

sicil kayıtlarında ise banisi Tavaşi (Hadım) Hasan Ağa olarak anılmaktadır²². Bu bilgiler çerçevesinde Sokullu Mehmed Paşa'nın 1574 yılına ait tarihli vakfiyesinde zikredilmeyen binanın inşasına daha sonra başlandığını ve Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümü (1579) üzerine, hazinedarlığı hizmetinde bulunan azatlı kölesi Tavaşi Hasan Ağa tarafından tamamlandığını düşünmekteyiz. Hamamın 1655 yılında önemli bir tamirat gördüğünü²³; ayrıca 1908, 1952 ve 1956 yıllarında da onarımlar geçirdiğini mevcut kaynaklardan öğrenmekteyiz²⁴.

Yeni hamam doğu-batı aksı boyunca uzanan dikdörtgen prizmal bir kütle teşkili ile kuzeyi erkekler, güneyi kadınlar kısmı olmak üzere inşa edilen bir çifte hamamdır (Çizim 3,4). Her iki kısım da batıdaki girişten itibaren doğuya doğru peş peşe sıralanan *soyunmalık*, *ılıklik* ve *sıcaklık* mekânları ile sıcaklığa bitişerek doğuda yer alan su deposu hacminden oluşur.

İnşasında malzemesi, kaba yonu, moloz ve düzgün kesme taş ile tuğla ve mermerdir; örtü sistemi, sıva ve kurşun levha ile kaplanmıştır. Taş, dış duvarlarda; tuğla, örtü sistemi, iç duvarlar ve yer yer dış duvarlarda; mermer, dış kapı ve pencere açıklıklarını kuşatan söve, lento ve kemer örgüleri ile sınırlı olarak az miktarda kullanılmıştır.

Hamamın soyunmalık mekânlarına ait kübik görünüşlü ve birer kubbeye örtülü büyük kütlelerden kuzeybatıdaki erkekler, güneybatıdaki kadınlar kısmınıdır (Resim 11). Erkekler soyunmalığı, batı yanındaki kuzey-güney doğrultusuna dikdörtgen planlı bir kütle ile mekân genişletilmiştir. Buna denk boyutlarda bir bölüm kadınlar soyunmalığının batı tarafında da bulunmakla birlikte, tadilat geçirdiği anlaşılan bu mekânın örtü sistemi yoktur. Hamamın her iki kısmında da soyunmalık doğu tarafındaki diğer mekânlara ait kütle daha basık görünüşlüdür.

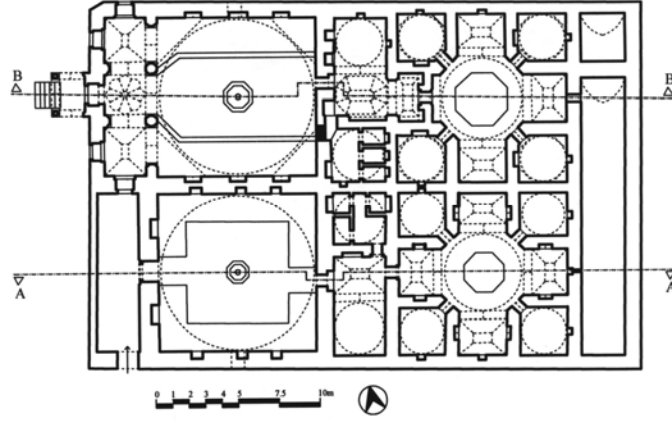

Niğde ili Şehit Mehmet Paşa Vakfı'ndan çıkartılan bedesten ve cami ile ilgili bölümün metni mevcuttur.

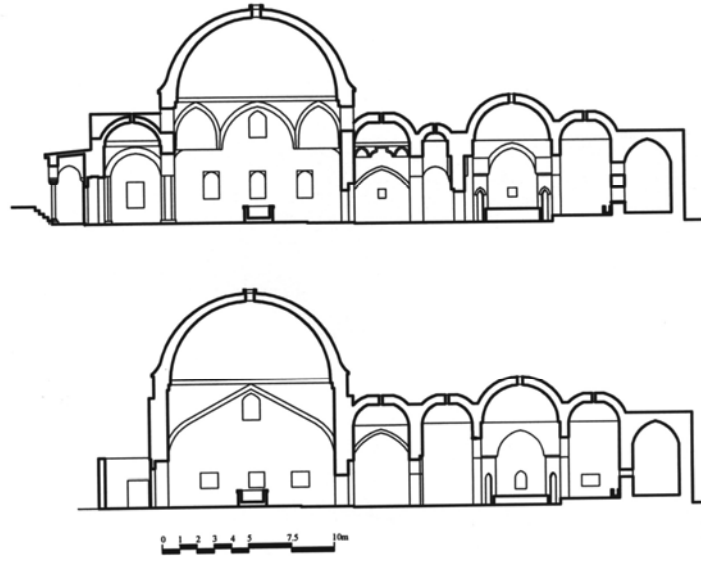
²²Hamam, 1613 ve 17.yy'ın ortalarına ait şer'îye siciline "...Tavaşi Hasan Ağa'nın Medine-i Bor'da bina eylediği vakıf çifte hamam...", "...Hazinedar Tavaşi Hasan Ağa vakfı olan hamam..." gibi ibarelerle kaydedildiği görülmektedir; bkz., Korkmaz., **a.g.t.**, s.57'den naklen BŞS 379, s.103,104.

²³Korkmaz, **a.g.t.**, s.57-58. Özkarcı ("Niğde-Bor Sokullu...", s.111) hamamın ilk olarak 1908 yılında tamir edildiğini belirtmektedir.

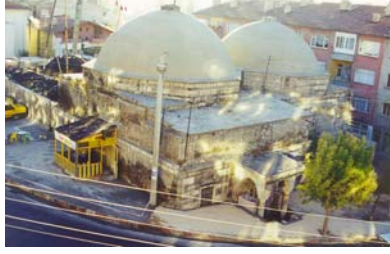
²⁴Önen, **a.g.m.**, s.2; V.G.M., Abd. Yp. İş. Da. Bşk. Arşivi, **Dosya No:51.03.01/17**; Özkarcı, "Niğde-Bor Sokullu ...", s.111. Ayrıca yakın zamandaki onarımlar sırasında soyunmalık mekânlarına modern malzemeyle yapılan kabinler yerleştirilmiş, duvarlar ve örtü sistemi içten sıvanarak badana edilmiş, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinde zeminler karoyla, soyunmalık mekânları örtü sistemi de üstten betonla kaplanmıştır.

Çizim 3: Yeni Hamam Planı

Çizim 4: Yeni Hamam A-A ve B-B Kesiti

Resim 11-Yeni Hamam, genel görünüş.

Erkekler soyunmalık kütesinin kuzey cephesi, diğer mekânların duvar yüksekliği ve hizasını devam ettiren muntazam bir taşıntıya sahiptir ve üstteki bölümü adeta geri çekilmiş gibi duvarın alt ve üst seviyelerindeki kalınlık fark ile ortaya çıkmış kademeli bir görüntüye sahiptir. Her iki soyunmalık kütesinde de, beden duvarlarıyla aynı hizada yükselen kubbe kasnağı, sekizgen prizmal planlı bodur gövdeye sahiptir ve az çıkıntılı, düz birer saçak kornişleriyle sınırlandırılmıştır. Beden duvarına paralel kasnak yüzlerinin aksına, erkekler kısmında güney hariç diğer cephelere ve kadınlar kısmının yalnız güney cephesine (Resim 12) sivri kemerli birer pencere açıklığı yerleştirilmiştir²⁵. Kasnak haricindeki üçgen planlı kübik kütle köşeleri ile esas örtü sistemini oluşturan ve zirvesine birer aydınlık feneri yerleştirilmiş kubbeler, şimdiki halde beton tabakasıyla kaplı yüzeylere sahiptir. Soyunmalıkların doğu tarafındaki mekânların beden duvarları yüzeysel ve düz saçak kornişleri tarafından sınırlandırılmıştır. Basık görünüşlü bu kütlelere ait örtü elemanları kurşun levhalarla kaplıdır. Fakat erkekler soyunmalığının batı yanına bitişen kütenin dış duvarları anlaşılacağına göre sonradan yükseltilerek kubbeli örtü sisteminin dış görünüşünü gizleyen bir sundurma çatı şeklinde beton şapla kaplandığı görülmektedir. Ancak çatıda bu mekânın orta bölümünü örten kubbenin tepe penceresine rastlayan bir açıklık bırakılmıştır; ayrıca aynı mekâna ait doğu ve batı cephelerde tuğla ve taş örgülü kaş kemerle kuşatılmış yüzeysel birer alınığa sahip boyuna dikdörtgen biçimi iki penceresi vardır²⁶.

²⁵Erkekler soyunmalığı batı cephesinde yer alan pencere, önündeki hacmin dış duvarları sonradan yükseltilerek sundurma çatı şeklinde kaplandığı için görülmemektedir.

²⁶Yolun zamanla yükselmesi sonucu kuzey pencere açıklığı kısmen kapandığından dolayı içersi örülmüştür.

Resim 12-Yeni Hamam, güney cephe (V.G.M. Arşivi'nden).

Batı cephede, erkekler ve kadınlar soyunmalık mekânları aksına göre ortalanarak birer kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Erkekler kısmına ait kapı önüne baldaken tarzı bir giriş revakı ve iki yanına da simetrik konumlu ve boyuna dikdörtgen biçiminde birer pencere yapılmıştır (Resim 13). Pencereler yekpare düzgün kesme mermer lento ve söve bloklarıyla çerçevelenmiş; tuğla ve taş örgülü birer kaş kemerle kuşatılan yüzeysel derinliğe sahip alınlıkları da tuğla ve taş ile örülmüştür.

Resim 13-Yeni Hamam, erkekler kısmı batı cephesi.

Erkekler Kısmı

Yeni Hamam'ın erkekler kısmı soyunmalık girişine ait revak²⁷, batı cepheden taşıntılı kapı kütleleri önünde sekizgen prizmal iki sütuna mukarnaslı birer başlıkla binen üç adet sivri kemerle düzenlenmiş, şimdiki

²⁷Hamam kapısı önünde revak, ilk defa Beylikler devrinde görülmektedir. Bazı hamamların erkekler kısmında cümle kapısı önüne zarif sütunlar ve kemerlerle kubbe veya tonoz örtü kullanılarak inşa edilen kâgir revaklar Koca Sinan döneminde daha da önem kazanmış ve bu tarz revaklar hamamların girişlerini belirleyen önemli bir unsur haline gelmiştir. Geniş bilgi ve örnekler için bkz., Önge, **a.g.m.**, s.407-408; Eyice, "**Hamam**", s.420.

haliyle düz betonarme ile örtülüdür²⁸. Soyunmalık cephesine bağlı kapı kütesinin iki yanı ile üst kenarı profillenerek çerçevelenmiş; kapı açıklığı ise düzgün bloklar halindeki yan söveler ve birbiri ardından geçme kırmızı-gri renk mermerlerin örgüsüyle hazırlanan basık kemerle kuşatılmıştır.

Soyunmalık giriş bölümü kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı uzanan bir mekândır ve doğu kenarına eşit aralıkla yerleştirilmiş sekizgen kesitli bir çift sütun ve aynı hiza ile yan duvarlardan çıkıntılı iki paye arasındaki üç adet kemer açıklığı ile kare planlı esas soyunmalık hacmine bağlantı sağlanmıştır (Resim 14). Kübik soyunmalık mekânını örten büyük kubbenin geçişlerinde tromp kullanılmış; giriş bölümünde ise sekizgen prizmal sütunlar ile batı duvar arasındaki iki kemerle üç bölüme ayrılan örtü sisteminin orta kısmına pandantif geçişlere sahip bir kubbe, yanlarına birer aynalı tonoz simetrik konumla yerleştirilmiştir. Tromplar arasındaki duvar cepheleri sağır birer sivri kemerle kuşatılmış ve güney hariç her birinin ortasında sivri kemerli birer pencere açıklığı bırakılmıştır. Mekânın ortasında sekizgen planlı bir havuz, kuzey ve güney yanda duvar sekileri üzerine modern malzemelerle inşa edilmiş bölmelerden oluşan geç döneme ait soyunma kabinleri bulunmaktadır. Mekâna ait beden duvarlarına, kuzey ve güneyde sivri kemerli üçer adet dolap nişi, doğu duvar aksının iki yanına ise ılıklik ve helaya açılan birer kapı yerleştirilmiştir. Aksın biraz kuzeyindeki dikdörtgen formulu kapı ile sıcaklığa, güneydeki basık kemerli kapı ile helaya geçiş sağlanmakla birlikte burası sonradan örülerek kapatılmıştır.

Resim 14-Yeni Hamam, erkekler kısmı soyunmalık bölümü.

Ilıklık, kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlıdır ve bir teğetli kemerle ikiye ayrılarak, kübik görünümlü kuzeydeki kısma pandantif geçişli bir kubbe, dikdörtgen prizmal kısma ise köşelere küçük tromplar yerleştirilerek sekiz dilimli bir aynalı tonoz örtülmüştür (Resim 15). Tonozla örtülü bölümün batı duvarında mevcut büyük bir nişle bağlantılı bir geçit

²⁸Orijinalde tonoz veya kubbeli olduğunu düşündüğümüz mekânını örtüsü onarımlar esnasında değiştirilmiştir.

yardımıyla bitişikteki hela hacmine giriş sağlanmıştır. Kübik hacmin batı duvarında iki, doğu ve kuzey duvarında birer niş vardır; doğu yan duvarı sivri kemerli büyük bir açıklığına sahiplik ve buradan kuzey-güney aksı boyunca dikdörtgen planlı ve aynalı tonozla örtülmüş bir ara mekân vasıtasıyla sıcaklık kapısına ulaşılır. Dikdörtgen biçimindeki sıcaklık kapısının iki tarafına simetrik konumla yerleştirilmiş sivri kemerli birer niş vardır. Ilıklığın güney yanına bitişik kare planlı hela hacminde batı taraf giriş kısmına ayrılarak doğu taraf üç göz halinde bölünmüştür.

Resim 15-Yeni Hamam, erkekler kısmı ılık bölümü.

Sıcaklık, dört ana yöndeki kenarları uzun, diğer dört kenarı oldukça kısa sekizgen planlı ve pandantif geçişli kubbeye örtülü bir mekândır. Ortasına eş kenarlı sekizgen prizmal göbek taşı yerleştirilen merkezi konumlu bu mekânın batı haricindeki uzun kenarlarına birer eyvan, kısa kenarlarına ise dört köşedeki halvetlere geçilen birer kapı yerleştirilmiştir (Resim 16). Merkezi mekân kenarlarına paralel dikdörtgen planlı ve birer aynalı tonozla örtülü ve cephe açıklığı teğetli kemere sahip eyvanlarda zemin bir basamak daha yüksektir. Güneydeki hariç, diğerlerinin arka cephe duvarlarında orta bölüme birer niş yerleştirilmiştir. Ayrıca doğu eyvanındaki nişin biraz yukarısında, su deposu ile bağlantıyı sağlayan küçük bir açıklık bulunmaktadır. Teğetli kemerle yapılmış kapı açıklıklarının yer aldığı pahlı köşeler hariç, kare planlı sayılabilecek köşe halvetleri tromplarla geçilen birer kubbeye örtülüdür. Geçiş elemanları arasındaki duvar bölümleri sivri kemerli yüzeysel birer niş görünüşündedir. Kuzeybatı ve güneybatı köşedeki halvet hücrelerinin kuzey ve güney duvarları ile kuzeydoğu ve güneydoğu köşedekilerin doğu ve batı duvarlarına karşılıklı birer niş yerleştirilmiştir.

Resim 16-Yeni Hamam, erkekler kısmı sıcaklık bölümü.

Kadınlar Kısmı

Kadınlar kısmı soyunmalık giriş cephesi önündeki küçük avluya²⁹ girildiğinde görülebilen kapı açıklığı yüzeysel bir derinliğe sahip dikdörtgen çerçeveye sınırlandırılmıştır. Kapı açıklığı düzgün kesme bloklar halinde yan sövelere binen basık kemerlidir ve bu unsurlar tamamen mermer malzemeye yapılmıştır.

Soyunmalık mekânında kare plandan kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmış ve kübik mekânı kuşatan duvar cepheleri teğetli kemerle sınırlandırılarak (Resim 17) güneydekine sivri kemerli bir pencere açıklığı da yerleştirilmiştir. Mekânın ortasında sekizgen planlı bir havuz vardır ve kapı açıklıkları hariç duvar önlerinde çepeçevre dolanan sekiler üzerine modern malzemeye geç dönemlerde

Resim 17-Yeni Hamam, kadınlar kısmı soyunmalık bölümü.

²⁹Kapı açıklığından iç mekânın görünmesini önlemek amacıyla oluşturulan avlu Anadolu'daki birçok hamamda görülmektedir. Bunlar, İzmir Lüks Hamamı'ndaki (bkz., H. Ürer, **İzmir Hamamları**, Ankara 2002, s.49) gibi orijinal veya Tire Eski-Yeni Hamam'da (bkz., C. Çakmak, **Tire Hamamları**, Ankara 2002, s.67) olduğu gibi sonradan yapılabilmektedir. Bahis konumuz Yeni Hamam'da, beden ve avlu duvarı birleşmesine ait herhangi bir dilatasyon bulunmayışı ve görünüş benzerlikleri, avlun orijinal olduğunu göstermekle birlikte, avlu duvarında yıkılmış bazı bölümlerin yeniden örüldüğü de anlaşılmaktadır.

inşa edilmiş camekânlı soyunma kabinleri sıralanmıştır. Beden duvarlarından kuzey ve güneydekine sivri kemerli üçer adet dolap nişi, doğu duvarda ise aksa göre güney tarafa açılan sıcaklık mekânının kapısı yerleştirilmiştir.

Ilıklık, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planla uzanır ve bir sivri kemerle ikiye ayrılarak, kuzeydeki dikdörtgen görünüşlü kısım aynalı tonozla, güneydeki kare görünüşlü kısım pandantif geçişli kubbeye örtülmüş (Resim 18); geçiş elemanları arasındaki duvar bölümlerinde teğetli kemerli yüzeysel birer nişe yer verilmiştir. Mekânın kuzey duvarı doğu kenar tarafı ile doğu duvarı kuzey kenar tarafına dikdörtgen formulu birer kapı yerleştirilmiştir; kuzeydeki kapıdan bitişiğindeki helaya, doğudaki kapıdan da sıcaklığa geçiş sağlanmıştır. Ilıklığın kuzey yanına bitişik kare planlı hela hacmi pandantif geçişli kubbeye örtülmüş; girişin bulunduğu güney-doğu hariç, köşelerde birer hücreye yer verilmiştir.

Resim 18-Yeni Hamam, kadınlar kısmı ılık bölümü.

Sıcaklık, dört ana yöndeki kenarları uzun, diğer dört kenarı kısa sekizgen planlı ve pandantif geçişli kubbeye örtülü bir mekândır. Ortasına eşkenarlı sekizgen prizmal göbek taşı yerleştirilen merkezi konumlu bu mekânın uzun kenarlarına birer eyvan, kısa kenarlarına ise dört köşedeki halvetlere geçilen birer kapı açılmıştır. Merkezi mekân kenarlarına paralel dikdörtgen planla uzanan ve birer aynalı tonozla örtülü eyvanlar, sivri kemerli birer cephe açıklığına ve bir basamak yüksekliğinde zemin seviyesine sahiptirler. Kuzey eyvan arka cephesi hariç, eyvanların duvarları aksına sivri kemerli birer niş yerleştirilmiştir; ayrıca doğu eyvanı arka duvarındaki nişin üzerinde, su deposu ile bağlantıyı sağlayan küçük bir açıklık bulunmaktadır. Merkezi mekâna sivri kemeli kapılarla açılan ve kapı açıklıklarının bulunduğu pahlı köşeler hariç kare planlı sayılabilecek köşe halvetleri pandantif geçişli birer kubbeye örtülüdür; geçiş elemanları arasında kalan duvar bölümleri sağır sivri kemer görünümlüdür. Halvet

hücrelerinden kuzeybatı köşedekinin kuzey duvarı ile güneybatı köşedekinin güney duvarları, kuzeydoğu ve güneydoğu köşedekilerin de doğu duvar akslarına karşılıklı birer niş yerleştirilmiştir.

Hamamın iki bölüm halindeki su depoları sıcaklık mekânlarına bitişik konumla doğu yanda uzanmaktadır. Soğuk su deposu kuzeydoğu köşedeki yaklaşık kareye yakın planlı küçük bir hacimden oluşur. Buna bitişerek güney cepheye kadar uzanan büyük bölü sıcak su deposudur. Su depolarının ikisi de doğu-batı yönde boydan boya yapılmış bir sivri beşik tonozla örtülüdür.

Sonuç

Bor'daki Eski Hamam ve Yeni Hamam giriş eksenini boyunca sıralanan soyunmalık, ılık ve sıcaklık ile su deposu mekânlarına sahip birer çifte hamam binasıdır. Ancak Eski Hamam erkekler kısmının soyunmalık ve ılık mekânları bir aralık bölümü ile birbirinden ayrılmakla birlikte bu önemli bir farklılık değildir. Türk mimarisinin çifte hamam³⁰ düzeninde erkekler kısmı kadınlar kısmına oranla genellikle daha büyük boyutlarda inşa edilmesi ve kadınlara ait giriş cephesinin geriye çekilmesi Bor'daki hamamlarda da bir geleneğin devamı olarak sürdürülmüştür.

Plan tipolojisi³¹ bakımından Türk hamamlarının en önemli mekânlarını oluşturan sıcaklık yerleşim şeması Yeni Hamam'ın her iki kısmı ile Eski Hamam'ın erkekler kısmı haçvari dört eyvan ve köşe hücreleri şeklinde tertiplenmiştir³². Eski Hamam'ın kadınlar kısmı sıcaklığı ise dikdörtgen bir mekân ve iki yanına bitişik halvet hücrelerinden oluşmaktadır³³. Bu hamamların sıcaklık şemasında karşılaşılan her iki plan tipi de Türk mimarisinde ve özellikle Osmanlı dönemi hamamlarında yaygın olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda fonksiyonları gereği dışa kapalı ve oldukça sade cephe duvarlarına sahip hamamların, soyunmalık cephelerine

³⁰Türk mimarisinde çifte hamam geleneği için bkz., Önge, **a.g.e.**, s.12; aynı yazar, **a.g.m.**, s.404, Eyice, "**Hamam**", s.422.

³¹Hamam tipolojisi için bkz., S. Eyice, "İznikte "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları hakkında Bir Deneme", **İ.Ü. Ed. Fakültesi Tarih Dergisi**, C.IX, S.15, İstanbul 1960, s.99-120 (108-115); aynı yazar, "**Hamam**", s.416-422; Önge, **a.g.m.**, s.410.

³²Tespit edebildiğimiz kadarıyla Anadolu'daki ilk örneği XI.yy sonuna ait Ani Menuçehr Hamamı olan (bkz., K. Balkan, "Ani'de İki Selçuklu Hamamı", **Anadolu (Anatolia)**, C.XII, Ankara 1970, s.39-57) bu plan şemasının örnekleri için bkz., Eyice, "**Hamam**", s.417; Önge, "**Anadolu Türk Hamamları...**", s.410.

³³Kare bir sıcaklık etrafına sıralanan halvet hücreli tip olarak adlandırılan bu türde dikdörtgen veya kare planlı sıcaklık mekânına bir, iki veya üç kenarına bitişik olarak sıralanan halvet hücreleri açılır. Anadolu'daki bilinen ilk örneği Bursa'daki Girçık Hamamı olan bu plan şemasının diğer örnekleri için bkz., Eyice, "**Hamam**", s.418; aynı yazar, "**İznik'te "Büyük Hamam"....**", s.112.

yerleştirilen kapılar ve yukarı seviyelerdeki pencerelerden başka açıklığı bulunmamaktadır. İnşa malzemeleri ise özellikle kemer veya kubbe ve tonozlarda tuğla; duvarlarda moloz, kaba yonu, düzgün kesme taşlar ve kapı-pencere çerçeveleri ile sınırlı olarak mermerdir. Duvar örgülerinde bazen taş ve tuğlanın nöbetleşe sıraları ile renklendirilmiş dekoratif niteliklere rastlanmakla birlikte bina cepheleri masif karakterlidir.

Kısaca sıraladığımız bu özelliklerin hepsi Bor'daki Eski Hamam ve Yeni Hamam mimarisinde karşımıza çıkmaktadır ve büyük boyutlarıyla da şehrin önemli mimari eserleri durumundaki bu binalar, her bakımdan Türk hamamlarının tipik niteliklerine sahip olmaları ile dikkati çekmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA

- ARU, K.A. (1949). *Türk Hamamları Etüdü*. İstanbul.
- BALKAN, K. (1970). "Anı'de İki Selçuklu Hamamı". *Anadolu (Anatolia)*. XII. Ankara . 39-57.
- ÇAKMAK, C., (2002). *Tire Hamamları*. Ankara.
- EVLIYA ÇELEBİ. (1314). *Seyahatname*. 3. İstanbul.
- EYİCE, S. (1960). "İznikte Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları hakkında Bir Deneme". *İ.Ü. Ed. Fakültesi Tarih Dergisi*. IX (15). İstanbul. 99-120.
- EYİCE, S. (1997). "Hamam", *İslam Ansiklopedisi*. 15. İstanbul. 402-430.
- GABRIEL, A. (1962). *Niğde Türk Anıtları*. (Çev. A.A. Tütenk). Ankara.
- GALANTİ, A. (1951). *Niğde ve Bor Tarihi*. İstanbul.
- GLÜCK, H. (1927). "İslam Hamamının Menşei ve Tekâmülü". *Türk Yurdu*. 5 (27). İstanbul. 269-279.
- KARTEKİN, E. (1979). *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi*. İstanbul.
- KLINGHARDT, K. (1927). *Türkische Baeder*. Stuttgart.
- KONYALI, İ.H. (1967). *Abideleri ve Kitabeleri İle Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Abideleri*. İstanbul.
- KORKMAZ, M. (1995). "Şer'ie Sicillerine Göre" XVII. Yüzyılda Bor'da Sosyal ve Ekonomik Hayat. (H.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara.
- KURT, Y. (1991). "Ramazanoğullarının Vakıfları". *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. III. Ankara. 1013-1034.
- KÜÇÜKDAĞ, Y. (1994). *Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa*. Konya.
- MEHMED SÜREYYA. (1996). *Sicill-i Osmanî*. (Yay. Haz. N. Akbayar-S.A. Kahraman). 4. İstanbul.

- OFLAZ, M. (1992). *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*. (A.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ÖNEN, R. (3.7.1950). “Bor Hamamları ve Piri Zade Esat Bey’in Methiyesi”. *Yeşil Bor Gazetesi*. 2.
- ÖNGE, Y. (1988) “Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan’ın İnşa Ettiği Hamamlar”. *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*. İstanbul. 403-428.
- ÖNGE, Y. (1995). *Anadolu’da XII-XIII Yüzyıl Türk Hamamları*. Ankara.
- ÖZKARCI, M. (1997) “Niğde-Borda Karamanoğulları Beyliği Mimari Eserleri”. *VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*. Konya.171-225.
- ÖZKARCI, M. (1999). “Niğde-Bor Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi”. *Belleten*. LXIII (236). Ankara. 95-122
- RAMSAY W.M. (1960). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*. (Çeviren:M. Pektaş). İstanbul.
- SÜMER, F. (1988). “Ramazanoğulları”. *İslam Ansiklopedisi*. 9. İstanbul. 613-620.
- ŞİKARİ. (1946). *Karaman Oğulları Tarihi*. (Neşr. M.M. Koman). Konya.
- TEKİNDAG, M.C.Ş. (1962). “Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında”. *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*. XIII (17-18), 43-76.
- TURAN, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul.
- TURAN, Ş. (1998). “Piri Mehmed Paşa”. *İslam Ansiklopedisi*.9, İstanbul. 559-561.
- UZUNÇARŞILI, İ.H. (1937). “Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey’in Karaman İmaretı Vakfıyesi”. *Belleten*. I (1). Ankara. 56-144.
- UZUNÇARŞILI, İ.H. (1972). *Osmanlı Tarihi*. 1. Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ.H. (1984). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara.
- ÜLGEN, A.S. (1986). “Hamam”. *İslam Ansiklopedisi*. 5. İstanbul. 174-178.
- ÜRER, H. (2002). *İzmir Hamamları*. Ankara.
- V.G.M. Abd. Yp. İş. Da. Bşk. Arşivi. *Dosya No:51.03.01/16*.
- V.G.M. Abd. Yp. İş. Da. Bşk. Arşivi. *Dosya No:51.03.01/17*.
- YİNANÇ, M.H. (1944). *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*. İstanbul.